

КАК МОЖЕМ ДА ПРОБЛЕМАТИЗИРАМЕ СВРЪХМОДЕРНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ?

Резюмета на докладите от сесията на Института за критически теории на свръхмодерността, София, 9-10 януари 2016 година¹

Заседание 1: Критическа теория и свръхмодерен капитализъм

Капиталът като посредническа структура: $c+v+V+m-z$ (междинна равносметка)

Деян Деянов

Междинна равносметка на теорията на посредническите структури не е възможна за 60 минути. В замяна на това, ако искам да обобщя тази равносметка съвсем лаконично (но също така съвсем лично и догматично), за около две минути, може би ще успея: 1. капиталът е количествено експанзираща посредническа структура, която едва ли може да експанзира безгранично и затова всяка критика на политическа икономия е теория, която е длъжна да го мисли през исторически граници; 2. Маркс – въпреки всичките си революционни открития – не си дава сметка какви са тези граници, тъй като вместо да подложи на критика идеализациите на Рикардовата трудова теория на стойността, и вместо да разбере, че принадлежна стойност се произвежда само от иновиращ труд, се поддава на идеологически догми (и по-общо: на модернистки очевидности); 3. оттук, вместо да забележи, че капиталът е количествено структуриран като $c+v+V+m-z$ (където V е силата на иновиращия труд като променлив капитал, а z – екологическото обезстойностяване на капитала), той остава при знаменитото си $c+v+m$; 4. ние, свръхмодерните от началото на ХХІ век, обаче живеем тъкмо на тези исторически граници (свръхмодерен е онзи модерен капитализъм, в който не е практически истинна идеализацията на модерния човек, че всичко в живота ни е изчислимо, предвидимо и т. н. – ср. Вебер) и че над нас са надвиснали еколапс и капиталистически класов разизъм, не можем да се задоволим с Марксовото наследство; 5. затова сме длъжни а) да се откажем от Рикардовата идеализация в трудовата теория на стойността – $z=0$ – и б) да шумпетеризираме Маркс и марксизираме Шумпетер в теорията на принадлежната стойност; 6. едва тогава ще си дадем сметка, че екологическата бомба с няколковековен закъснител е заложена в съдбоносната среща на модерния капитализъм с т.нар. Галилеева наука в модерната технология – среща, в която не по необходимост се е случила историческа необходимост (която обаче именно затова в действителност не е чак толкова фатална, колкото ни се привижда); 7. за да мислим теоретически всичко това, което всекидневно е пред очите ни, сме длъжни да поставим под логически микроскопи взаимното опосредяване на посреднически структури като икономика и политика, наука и технология, етика и религия в свръхмодерния капитализъм (като да не забравяме, че те не всички са като такива количествено експанзиращи); 8. такива логически микроскопи изискват логики, които са далече по-многомерни от Хегеловата и Марксовата силогистика (затова обещавам да ви досаждам колкото се може по-малко с тях); 9. изводът от доклада е, че оттук нататък са възможни няколко исторически сценария (като при само един от тях човешката раса и общото за всички нас благо – живата земя, Гея – остават живи; 10. този сценарий е донякъде вебериянски: той предполага религиозно обръщане – нова религиозна етика, а

¹¹ Резюметата са по реда на представянето на докладите в програмата.

оттук и нов икономимески етос, задължанащи ни да живеем в аскеза спрямо капиталистически производителния труд, т.е. спрямо рентабилността, мислена като "постоянно възобновяваща се печалба".

Заседание 2: Проблематизирания на границите на модерния капитализъм

Пределите на капитализма: усмиряване на ирационалния подтик

Андрей Бунджулов

Целта на доклада е проблематизирането в най-едри щрихи на пределите на капитализма и на възможността за възникването на нови места (социални общности) – нов тип „хетеротопии“, „реасемблиращи“ връзките между човека, природата и обществото. Изходният пункт е изясняването на самото понятие „предел“/„предели“ на капитализма/капитализмите, акцентирайки върху семантичните преноси в плоскостта на понятията „граница – предел – мяра“, „лоша безкрайност“, „субстанция-субект“, осъществени незабелязано от Хегеловата *Логика* към Марксовия *Капитал*. Разграничаването, също така, на историята и всекидневието на капиталистическата „система-свят“ през призмата на хелиотропичните и нормализиращите ефекти. Продължавайки този мотив, поставям въпроса за историята и всекидневието в капиталистическата „система-свят“, изхождайки от разбирането, че капиталистическите форми формират специфични исторически и всекидневни съдържания (нагласи), за които са валидно съответно възприемането на историята като безкрайно клонене към едно бъдеще и на всекидневието като безкрайно отклонение от нормативно експлицирани граници, т.е. от трансцендентни и иманентни граници. Симптоматиката на т.нар. постмодерна ситуация е симптоматика на изпадане/пропадане в „безмерното“ като разрушаване на присъщата (специфична) мяра на капиталистическата система, дефинирана чрез капиталовата мотивация като „безгранично самонарастваща стойност“. Тук ключова роля играе Хегеловото понятие за „лоша безкрайност“ като „количествено безкраен процес... на преминаване на границата, което е безсилно да я снесе“. Така пределите на капитализма се очертават като иманентни на самия капитализъм, неразрешими противоречия, заложен в самия капитал като безкрайно самонарастваща стойност – експлоатация едновременно на човека и природата. Възможно ли е „усмиряването на ирационалния подтик“, съдържащ се в самата капиталова мотивация? Както знаем, отговорът на Маркс е отрицателен, докато този на Вебер е положителен. В Марксовата перспектива пределите на капитализма се очертават като негови иманентни, неразрешими противоречия/предели, заложен в самия ирационален характер на капитала като безкрайно самонарастваща стойност чрез експлоатацията на наемния труд в рамките на капиталистическото предприятие. За разлика от Маркс, Вебер интерпретира капитализма като „рационално-капиталистическа организация на (формално) свободния труд“, която може да бъде „тъждествена тъкмо на усмиряването, рационалното регулиране на този ирационален подтик“ и в този смисъл, както бихме казали днес, като „безкрайно адаптивна система“. Но и у Вебер, както и у Маркс, капиталовата мотивация осцилира по оста „рационално – ирационално“, изявявайки в крайна сметка симптоматиката на ирационалното. Новите хетеротопии, отричайки се от самата капиталова мотивация, търсят отговорите/подстъпите към едни нов морал (нова

морална връзка), дефинираща в нова плоскост колективните идентичности и социалната солидарност.

Интелектуалният дефицит и кризата на капиталистическата система-свят

Петър-Емил Митев

През 90-те години на миналия век Бернард Мунтян (1919 – 2006) лансира тезата, че „лъжата е глобален проблем №1 за оцеляването на рода Homo Sapiens”. Междувременно на лъжата пораснаха дълги информационни крака. В предложения доклад под „интелектуален дефицит” се разбира по-широко понятие за мислене (измерено с ключови оценки и управленски решения) под равнището на знанията, науката и възможностите на разума в съвременната епоха. „Лъжата” в този контекст е частен случай на съзнателно (злонамерено) произвеждане на интелектуален дефицит. Докладът съдържа два аспекта: конкретно-исторически и теоретико-аналитичен. Парадоксът на епохата е, че се движи към „общество на знанието”, а интелектуалната недостатъчност се задълбочава, както личи от опитите за геополитическо инженерство и сблъсъка с радикалния ислям. Дешифрирането на парадокса отвежда към непреодолимата ирационалност, скрита в механизма на капиталистическото натрупване и в геополитическата безизходица на либералната идеология.

Фиктивен капитал, фикционален капитализъм

Тодор Христов

Маркс е предполагал, че икономическият растеж предизвиква нарастване на фиктивния капитал. Но фиктивният капитал е произвеждан от посреднически структури, които извличат силата си от механизмите на кредитиране. Поради това щом във време на криза кредитът стане оскъден, тези посреднически структури блокират и лишат от тяхната опора, фиктивният капитал се срива до нивото на реалния капитал. Но при кризата от 2008 г. това не се случи. Ще опитам да представя няколко марксистки и немарксистки обяснения защо. Ще опитам да покажа, че въпреки пронизателността си те страдат от една ограничена теория на фикционалността, която не им позволява да обяснят как е възможно тя да поражда ефект на реалност. Ще опитам да илюстрирам този ефект на реалност с анализ на някои програми за осигуряване на ликвидност на банковия сектор от последните години.

Заседание 3: За природата на природата: биокапитализъм, еколапс

Природа и възможност: подстъпи към проблема

Дарин Тенев

Проблемът *как да се мисли природата днес* стои не само пред природо-математическите науки, но и пред всяка критическа теория, която иска да си даде сметка за границите на свръхмодерния капитализъм (и дали има такива) и за възможностите и вероятната цена за преодоляването му; но по-нататък този въпрос стои и пред философията, която не се е отказала да се пита какво се казва, когато се

говори за "природата" на нещо. Една дълга традиция е наложила определението на техника, култура, история, изкуство, общество и т.н. на първо място през противопоставяне с природата. Докладът, който трябва да укаже насоката, в която ще се развива настоящия проект, ще защитава позиция, която се отказва от все още твърде лесно приеманите противопоставяния, като предложи едно преосмисляне на отношението между природа и възможност, което да очертае едно ново понятие за природа. Акцентът ще падне, от една страна, върху проблема за природата като *natura naturans*, където произвеждането се мисли като произвеждане на непредзададени възможности; а от друга, върху модусите на самоограничаване на възможното като самоограничаване на себе си на природата. Бегло ще бъдат разгледани два момента от философската история на мисленето на природата – Аристотеловата физика и Хегеловата диалектика.

Биокапитализъм и граници на свръхмодерността: проблемът за 'биологически спечеленото време'

Светлана Събева

Започналият през 19 век исторически процес, който Мишел Фуко определя като „политическа окупация” на биологичния живот на човешкия вид и поява на „биовластта”, днес е приел специфична форма. Упражняването на биовластта вече е не просто интегрална част на свръхмодерния капитализъм: в единство със свръхмодерната технологична парадигма и неолибералната идеология, съвременният капитализъм се трансформира в биокапитализъм, който превръща жизнените субстанции в рентабилен (и потенциално безсмъртен) „биологичен ресурс”.

Биокапитализмът вражда материалното производство и човешкото възпроизводство в процеса на живота по нов начин, като внася в него непозната до този момент цезура, разсичайки го на *живеене* и *оцеляване* и превръщайки последното в най-несигурното (и затова – ‘най-експлоатирано’) човешко условие. Оцеляването е нерешеност между живота и смъртта, лишено от време и затова ‘място на желанието’ *par excellence*. Оттук и символното конституиране на въпроса за живота като желан, оценностен, остойностен, т.е. *като благо*; оттук и дискурсите на риска, опасностите и заплахите, тяхното калкулиране, както и борбите за тяхното приватизиране и колективизиране. Именно защото изобретява и инвестира в биологичната модалност на оцеляването – чрез т.нар. „биологически спечелено време” и социализирането на процеса на живота като *zoé* – съвременният капитализъм изглежда вечен.

В допълнение към темите, поставени в проекта ми, ще се опитам да скицирам още две: съвременните Life Sciences като капиталистическо предприятие („предприятие” в смисъла на Вебер, а също и на Хайдегер); дареното време versus „биологически спечеленото време”.

Несъизмеримостта в схващанията за екологическата криза като проблем за теорията на посредническите структури

Георги Медаров

Ще разгледам несъизмеримостите в интерпретациите на екологичната криза в диалог с теорията на посредническите структури. Вписват ли се схващанията за кризата в логиката на количествено експанзиращите посреднически структури? Или са инструмент за възобновяване на мярата, сочейки към историческите и природните

граница на капитала? Категорията “природа” има нужда от обяснение. Тя е произвеждана в рамките на опита от разширяването на количествено експанзиращите посреднически структури, преодоляващи телесно-биологически, темпорални, териториални и др. граници. “Природата” обаче не е монопол на капитала, а е потенциално автономна, и мобилизирана за множество цели.

Някои интерпретации на екологичната криза я въвличат в логиката на количествено експанзиращите посреднически структури, като търговията с емисии и “екосистемни услуги”; плановете на ЕК за свеждане на биоразнообразието до количествено измерим всеобщ еквивалент; техноутопиите за преминаване от “преодоляване на” до “адаптация към” климатичните промени; стратегията на ЕК за “развитие на биоикономиката”; изключващите излишните (от гл. точка на капитала) населения като визиите за климатично-устойчиви начини на живот. Очакването на идната криза може да натурализира социалните неравенства и да спомогне за “превръщането на класите в раси” (по Деян Деянов). Ще разгледам и интерпретациите на кризата, предписващи възобновяване на мярата: дискурсите за колониално-климатичния дълг на развитите нации; критиките към “финансиализацията на природата”; движенията за “икономическо смаляване”. Тук са важни и опитите за въвличане на екологичния въпрос в Марксовата критика на политикономията като предлаганото от Деянов схващане за екологичната криза като *производително свръхпотребление*, подкопаващо условията за извличане на принадлежна стойност.

Заседание 4: Още за природата на природата: работната сила

Проблемът за работната сила в свръхмодерния капитализъм

Таня Орбова

В капиталистическия начин на производство, както забелязва Маркс, работната сила се превръща в особен вид стока. Той по необходимост, следвайки трудовата теория на стойността, мисли стойността на работната сила като определена от определено количество, предметен в нея, среден обществен труд, като по този начин работното време, необходимо за производството на работната сила се свежда до работното време, необходимо за производството на средствата за живот. Това означава, че работната сила като определено количество човешки мускули, нерви и мозък се възпроизвежда само като се възпроизведе самият живот – тоест, че тя е дадена величина, както и средствата за живот (макар да казва, че те са исторически продукт). По този начин Маркс свежда труда по производството и възпроизводството на работната сила до труда в производителния процес, оставяйки настрана категорията свободно време, в което всъщност се реализира нейната стойност, както и възможността да се добавя стойност. Оттук идва и невъзможността на Маркс да мисли иновативния труд на самия работник, който възпроизвеждайки работната си сила, така да се каже има възможността и да я иновира. Поради това в доклада си бих искала да проследя как това се развива логически на страната на работника и какви са обективните и субективни последици от отчуждаването на работната сила като стока. Може ли в едно свръхмодерно, немарксово време работната сила от особен вид стока да се мисли като особен вид капитал и какви са условията, при които трудът по възпроизводството на работна сила може да се мисли като иновативен труд? Поставям тези въпроси в контекста на цялостната проблематика на проекта ми, свързана с

ускоряването на темпото на живот и кризата на символните форми, в които свръхмодерният човек изживява и мисли времето.

'Анатомохронологичната схема на поведение' и 'капитализирането на времето': Фуко и Маркс

Лиляна Деянова

В доклада се опитвам да формулирам тема на бъдещ изследователски проект по проблематиката на „синхронизацията като количествено експанзираща посредническа структура” (обсъждана в началото на 80-те години от Деян Деянов и мен като възникване на часовниковото време, на „времето-пари”, капитализируемото време). В началото се връщам към статията си от 1990 г. „Мишел Фуко и генеалогията на нормализираното време”, в която преувеличав приликите между анализите на „контрола върху времето” у Фуко и Маркс и не проблематизирам двете логиките на модерната „биовласт” (като анатомополитика и като биополитика). Затова тук поставям акцента върху един от ефектите на „анатомополитиката” при Фуко – възникването на „анатомохронологичната схема на поведението” като корелативно с и невъзможно без „биопространствената схема на поведението”, без „диспозитива за сигурност”.

Човекът като социализиран природен процес. Проблемът за усиления човек

Константин Кабуров

Социализирането на природни процеси е в основата на развиването на обществото, въпреки това обаче тези процеси не трябва да бъдат подминавани безкритично.

В *Привилегировани гледни точки* А. Райчев пише, че социализирането на природен процес несъмнено води до промяна в социума, но какъв е залогът, когато говорим за социализиране на човешкото тяло? Как това би се отразило на производствения процес? Маркс говори за критическа история на машината и прави анализ на отношението между машината и работника, което в днешни дни става все по-актуален проблем с въвеждането на екзоскелети, роботизиран труд и прочие. Вписването на машината в човешкото тяло също трябва да бъде разгледано през проблема за човешките усилвания и следствията от това.

Поставянето тези проблеми, свързани със свръхмодерността, не може да мине без въпроса за границите на Галилеевата наука и по-общия проблем за мисленето на капитализма през исторически граници.

Заседание 5: Сцени от миналото, сценарии за бъдещето

Започване на Ново време, възникване на нова общност

Андрей Райчев, Кънчо Стойчев

От теорията на кризите знаем, че всеки посредник е бивша криза, а разрешаването на всяка криза (доколкото не говорим за изчезване, загиване, смърт) – се излива в посредник. Посредникът е минала криза, криза в покой, социална вещ.

От тук следва, че (1) всяка иновация по същината си се свежда до поява на посредническа структура.

От друга страна (2) посредниците от I тип възпроизвеждат общности – от друга гледна точка – осигуряват цикличност на времето.

От двете заедно следва парадокс:

Новият посредник не може да възникне вътре в общността. Но по дефиниция той не може да възникне вън от нея (просто защото той е предмет, вътрешен за общността).

Решението на този парадокс е в следното: Общността маргинализира индивид, изтласква го в отвъдното, в своето на общността отвъдно, там където *н я м а р е д*. Той броди из отвъдното и се връща с посредник, който възстановява цикъла на времето в общността (примерно: огънят загасва, един е виновен и изгонен, той се завръща с кремък).

Това обаче не е елементарното движение: огънят гори – огънят загасва – огънят гори. Не е прото отрицание и премахването му. Движението е тройно, то е отрицание на отрицанието от типа:

- жив – мъртъв – възкръснал,
- зрящ – ослепял – прогледнал,
- естество – лишеност – дар,
- тъждество – различие – тъждество на тъждество и различие.

От още една гледна точка: идентичност – дезидентификация – реидентификация. Последното може да се мисли като „натрупване” на субектност. Защото индивидът **вече** е по новому самоопределен.

Но ако останем при тази констатация, ще стоварим историята, процесите на промяна, върху гърба на индивида творец. Можем да избегнем тази незавидна теоретическа съдба, ако погледнем общността като времева структура. А именно:

Цикличното време можем да изразим така:

(1) Правим същото – става същото.

Но по силата на уточнената от Деянов „формула на капитала”, че той е $c + v + m - z$, получаваме друго движение на времето:

(2) Правим същото – става друго.

Това кризисно време се излива във:

(3) Правим друго – става същото

(което е тъкмо коментираното по-горе възстановяване на общност. Примерно, дори Христофор Колумб търси друг начин да стигне до същата тази Индия, но без да му пречат португалците).

От тук обаче следва, че има четвърто, принципно различно движение:

(4) Правим друго – става друго

Кое е и случващото се с Великите харизматици: Исус, Мохамед, Лутер, Ленин, Хитлер, хипитата и пр.

Тук започва Ново време, възниква нова общност.

Предприемачество и иновации при производството на принадена стойност

Светлозар Анев

Широката рамка, в която Шумпетеровата теория на икономическото развитие ни позволява да мислим предприемаческия труд и присъщите му иновационни действия, дава възможно истинно решение на въпроса за производството на принадена стойност. Нещо повече – иновациите, свързани с разширяване на пазара или с откриването и налагането на нови начини за продажба на стоките, подпомагат превръщането на принадлежната стойност в печалба, т.е. улесняват безпроблемното затваряне на кръгооборота на капитала. При подобно поставяне на проблема, можем да разгледаме като поредица от иновации и умели предприемачески решения не само непрестанните технологични оптимизации в производството, но и различните форми на „оптимизация“ на труда. Последните се свързват с не толкова красиви практики при постоянната териториална експанзия на капитализма, бил той свръхмодерен или не.

Заседание 6: За логиката на критическата теория: Хегел и Маркс

Марксизиране на Хегеловата силогистика и проблемът за модалностите

Мартина Минева

Основната цел на текста е чрез него да се проясни ролята на логическата проблематика за развитието на теорията за посредническите структури. В този смисъл в работата *ни*то ще се предлага ново марксизиране на Хегеловата силогистика, *ни*то единствено ще се подложат на критическо обсъждане основните хипотези за възможността това да бъде направено. Освен всичко това, *работата е замислена* и като опит да се достигне до идеализациите и ограниченията на тези хипотези и до очертаване на основни модални логически проблеми, пред които би се изправила теорията за посредническите структури в резултат на това. Оттук е възможно да се види, че въпроси като “как е възможно да има логика в историческите необходимост и възможност, които не са предзададени, а се случват?”: не са проблеми нито пред логиката на Хегел в *Енциклопедията* или в *Науката логика*, нито пред логиката, на която мисли Маркс в *Капиталът*. Тяхното тематизиране обаче от една страна придава нова смислова плътност и дълбочина на логическите проблеми, пред които се изправя теорията за посредническите структури днес (по-специално една теория за задаващи мярката посреднически структури), а от друга страна то би могло да даде шанс свръхмодерният капитализъм да бъде мислен през исторически граници.

Как е възможно нехегелово снемане?

Деян Деянов

Държа откровено да заявя, че този доклад е експериментален: той, мислейки чрез Хегел и Маркс, проблематизира техните логическите законодателства (и преди всичко закона за отрицание на отрицанието). Също още в началото ще заявя и онова, което по-скоро загатнах през 80-те години на миналия век: в *Хегеловата логика отрицанието е наследник на Аристотеловия στέρσις*, на “*отрицанието като лишеност*”, а *отрицанието на отрицанието е снемане – знаменитото Хегелово Aufhebung – на тази лишеност и, с това самото, решение на противоречието* (снемане, което при Хегел е “без”, а при Маркс “с остатък”). Тогава обаче още не си бях дал сметка, че *отрицанието като лишеност и отрицанието на отрицанието като*

*снемане на тази лишеност в предиката имат като необходимо условие за възможност отрицание като лишеност и отрицание на отрицанието като снемане на тази лишеност в самия субект на спекулативната пропозиция; а това поставя съвсем поновому проблема за критиката на законите на тъждеството и невъзможността на противоречието при Хегел, поставйки акцент върху т. нар. *cotradictio in subjecto*. Освен това: тогава ме занимаваше преди всичко несъизмеримостта между логическите законодателства на Хегел и Аристотел и затова оставих в методологическа сянка несъизмеримостта между Хегел и Маркс; в доклада си ще хвърля светлина именно върху нея. Това, до което ще достигна, може да се обобщи общо взето така: ако при Хегел отрицанието на отрицанието е с това самото и утвърждаване (което е – следователно – предзададено), то при Маркс е тъкмо обратното: утвърждаването, което като такова е непредзададено, се оказва с това самото и отрицание на отрицанието (без дори и това да е предзададено от каквото и да било). Тъкмо такова отрицание на отрицанието ще нарека "нехегелово снемане".*